Antoon De Baets

De bijzondere geschiedenis van de historische paragrafen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens

Het is niet logisch om te verwachten dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een uitgewerkte kijk op de geschiedenis heeft. Immers, het gaat om een tekst van amper 1995 woorden en die bevat hoofdzakelijk aspiraties over de rechten die alle mensen zouden moeten hebben. En toch is dat een grote denkfout. De discussies die tot de Universele Verklaring hebben geleid en bijna twee jaar duurden, zijn volledig bewaard en zij tonen aan dat de opstellers voortdurend aan de geschiedenis hebben gedacht bij het schrijven van de opeenvolgende versies – zeven in totaal.¹ Daarnaast is hun woordenschat diep gekleurd door historische verwijzingen. Maar bovenal zijn in de preambule van de definitieve versie twee historische paragrafen beland die het geschiedbeeld van de Universele Verklaring openbaren:

De paragraaf over barbarij:

Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan en dat de komst van een wereld, waarin de mensen vrijheid van meningsuiting en geloof zullen genieten, en vrij zullen zijn van vrees en gebrek, is verkondigd als het hoogste ideaal van iedere mens.

De paragraaf over opstand:

Overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking

Op 10 december 1948 stemde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) over alle onderdelen van de eindversie van de Universele

Verklaring en vervolgens over de Universele Verklaring als geheel. Zij nam de twee historische paragrafen unaniem aan met 56 stemmen voor en geen tegen, en de Verklaring als geheel met 48 stemmen voor, nul tegen en acht onthoudingen. De totstandkoming van die twee historische paragrafen, samen 102 woorden, heeft een adembenemende geschiedenis.

Barbarij

Al vroeg in het schrijfproces dat tot de Universele Verklaring zou leiden, op 31 januari 1947, wees de Chinese afgevaardigde Peng-chun Chang erop dat de Universele Verklaring een preambule nodig had waarin de geschiedenis van de mensenrechten werd gememoreerd.² Maar de eerste conceptversie van die Verklaring – een schets die het hoofd van de Mensenrechtendivisie van het VN-Secretariaat, de Canadees John Humphrey, had voorbereid op 4 juni 1947 – bevatte slechts enkele korte suggesties voor een preambule. Hij dacht daarbij vooral aan een verwijzing naar de Vier Vrijheden van de Amerikaanse president Franklin Roosevelt.³ Al vóór de oorlog was Roosevelt geïnspireerd geraakt door de mensenrechtencampagnes van prominente figuren zoals historicus en sciencefiction auteur Herbert G. Wells.⁴ De president had mensenrechten omarmd als een kernidee en hij was op jacht naar een formule om het voor het brede publiek te vertalen. Uiteindelijk vond hij zo'n formule en lanceerde die onder de naam van 'de Vier Vrijheden' in zijn jaarlijkse toespraak tot de leden van het Amerikaanse Congres op 6 januari 1941.⁵ Het ging daarbij om de vrijheid van meningsuiting en geloof en de vrijwaring van vrees en gebrek. Een verwijzing naar die Vier Vrijheden zou inderdaad zonder discussie in de preambule belanden (in de paragraaf over barbarij).

Een werkgroep van de Schrijfcommissie voor de Universele Verklaring bestaande uit afgevaardigden van Frankrijk, Libanon en het Verenigd Koninkrijk werd vervolgens belast om op basis van Humphrey's schets een tweede conceptversie van de Verklaring klaar te maken. Na enige discussie vroeg die Werkgroep aan het Franse lid, René Cassin, om deze conceptversie te schrijven 'omdat het van mening was dat een dergelijk document meer samenhang zou hebben als het werd opgesteld door één persoon.'⁶ Het zou hem later, in 1968, een Nobelprijs voor de Vrede opleveren. Toen Cassin zijn tekst presenteerde op 16 juni 1947, lichtte hij toe dat hij de vrijheid had genomen om er een preambule aan toe te voegen 'teneinde de algemene principes een plaats te geven.'⁷ De eerste paragraaf van zijn conceptversie

De bijzondere geschiedenis van de historische paragrafen uit de UVRM

luidde als volgt:

Wij, de Volkeren van de Verenigde Naties, overwegende 1. dat onwetendheid over en minachting voor de mensenrechten tot de voornaamste oorzaken behoren van het lijden van de mensheid en van de slachtingen en barbaarsheden die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan voor en in het bijzonder tijdens de laatste wereldoorlog, en (...) 3. dat als belangrijkste doel van de recente strijd werd uitgeroepen dat de mensen vrij zullen zijn in hun meningsuiting en geloof en gevrijwaard van vrees en gebrek (...)⁸

De derde overweging bevatte de Vier Vrijheden maar de eerste overweging was aanvankelijk door Cassin anders geformuleerd:

Overwegende 1. dat onwetendheid over en minachting voor de mensenrechten tot de voornaamste oorzaken hebben behoord van het lijden van de mensheid en in het bijzonder van de slachtingen die de aarde in twee wereldoorlogen hebben aangetast (...)⁹

Het is onbekend waarom Cassin naderhand toch alleen sprak over ‘de laatste wereldoorlog’ en een verwijzing toevoegde naar barbaarsheden die ‘het geweten van de mensheid’ geweld aandeden. Hoe dan ook, zijn tekst werd overgenomen door de Werkgroep en bleef in wezen onveranderd (zij het met kleine variaties) tot 6 mei 1948. Toen vond een ingreep in de preambule plaats die gevolgen zou hebben voor de paragraaf over barbarij. Het recht van opstand – aanvankelijk één van de artikelen uit de conceptversie¹⁰ – werd van het operationele gedeelte van de Universele Verklaring overgeheveld naar de preambule, waar het een plaats kreeg als zesde paragraaf. Die luidde:

Overwegende dat het noodzakelijk is, opdat de mensheid niet in laatste instantie gedwongen worde om te rebelleren tegen tirannie en onderdrukking, dat de mensenrechten beschermd worden door de gemeenschap van volkeren en gewaarborgd door zowel het internationaal als het nationaal recht.¹¹

Na een voorstel van de Libanese delegatie verplaatste het Preambulecomité (bestaande uit ambtenaren van de Mensenrechtencommissie) de eerste paragraaf over barbarij naar de tweede plaats. Na kennisneming van verschillende voorstellen, verplaatste zij de zesde paragraaf over opstand naar de derde plaats op 15 juni 1948:

Overwegende dat onwetendheid over en minachting voor de mensenrechten voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog resulteerden in barbaarse daden die het geweten van de mensheid geweld aandeden en voor allen openbaarden dat de fundamentele vrijheden de ultieme kwestie in het conflict vormden, en Overwegende dat het noodzakelijk is, opdat de mensheid niet in laatste instantie gedwongen worde om te rebelleren tegen tirannie en onderdrukking, dat de mensenrechten beschermd worden door een rechtsstelsel.¹²

Er werd fel getwist over het woord 'onwetendheid' daar het leek te suggereren dat de Asmogendheden ontslagen werden van hun gruweldaden omdat ze niet zouden geweten hebben dat ze de mensenrechten schonden. Na lange discussies werd het vervangen door 'terzijdestelling' (wat 'opzettelijke onwetendheid' is).¹³

Daar hield het niet op. Minder dan een maand voor de Universele Verklaring werd aangenomen, kwamen diverse nieuwe amendementen op tafel. Frankrijk stelde voor om een verwijzing naar de daders van de misdrijven in te lassen ('Overwegende dat nazisme en racisme, in het bijzonder voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, talloze daden van barbaarsheid veroorzaakten'),¹⁴ terwijl Ecuador juist verwijzingen naar de laatste oorlog wilde schrappen en de historische paragrafen wou samenvoegen ('Overwegende dat terzijdestelling van en minachting voor mensenrechten de voornaamste oorzaak zijn van oorlogen en opstanden, daar de verdrukten altijd pogen op te staan tegen tirannie').¹⁵ Ook Australië, Cuba, Chili, Brazilië en België probeerden tijdaanwijzingen en het noemen van dadergroepen uit hun voorstellen te schrappen,¹⁶ terwijl de Sovjet-Unie en de Filippijnen die juist wilden opnemen.¹⁷ Op 30 november 1948 – tien dagen vóór de Universele Verklaring werd aangenomen – stelden Frankrijk en Australië een compromis voor. De aangenomen tekst kwam virtueel overeen met de uiteindelijke tekst van de paragraaf over barbarij.¹⁸

Opstand

De andere historische paragraaf, over opstand, had een nog veel woeligere geschiedenis. We merkten al op dat het recht van opstand eerst de status van een artikel had in het operationele gedeelte van de Universele Verklaring en pas na anderhalf jaar discussie werd overgeheveld naar de preambule. Hoe kwam dat? In de opeenvolgende conceptversies van de Universele Verklaring worstelden de afgevaardigden erg met de plaats van drie procesrechten. Dat zijn rechten die nodig zijn om andere rechten te beschermen. Het ging om

het recht op rechtshulp, het petitierecht en het recht van opstand. Het recht op rechtshulp omvatte iemands aanspraak gehoord en geholpen te worden door bevoegde nationale rechterlijke instanties als zijn rechten geschonden werden, het petitierecht het recht om te klagen over en bij de machtshebbers en eventueel om compensatie voor misstanden te eisen, het recht van opstand de bevoegdheid om machtshebbers af te zetten als ze faalden. De afloop van deze drie discussies liep fors uiteen: 'het recht op rechtshulp' werd een artikel in de Universele Verklaring, 'het petitierecht' werd volledig uit de Universele Verklaring geschrapt en 'het recht van opstand' belandde, zoals gezegd, in de preambule. Dit was verbazingwekkend.

Het recht op rechtshulp werd Artikel 8 van de Universele Verklaring: 'Een ieder heeft recht op daadwerkelijke rechtshulp van bevoegde nationale rechterlijke instanties tegen handelingen, welke in strijd zijn met de grondrechten hem toegekend bij Grondwet of wet.' Dit werd de hefboom om de naleving van iemands mensenrechten af te dwingen. Dit fundamentele recht omvatte impliciet andere rechten, zoals het recht op habeas corpus – het recht op een rechterlijke vaststelling van de wettigheid van iemands gevangenhouding zoals geformuleerd in de Habeas Corpus Act van 1679.¹⁹

Het petitierecht werd, tot eenieders verrassing, niet in de Universele Verklaring opgenomen. Er heerste namelijk verwarring op twee fronten: het was onduidelijk of een eventueel binnenlands petitierecht moest aangevuld worden met het recht om een klacht bij de VN neer te leggen en het bleef daarnaast vaag hoe dat petitierecht ingevoerd moest worden in de praktijk.²⁰ De tijd om deze fundamentele problemen te doordenken ontbrak en daarom werd deze discussie na veel aarzeling uitgesteld en het recht uit de Universele Verklaring geschreven.²¹ Het werd echter niet voor altijd opgeofferd. Ofschoon het geen plaats kreeg in de Universele Verklaring, werd het onderwerp van een resolutie van de Algemene Vergadering van de VN, getiteld 'Recht op verzoekschrift', waarover werd gestemd op dezelfde avond dat de Universele Verklaring werd aangenomen. De resolutie haalde het met 40 stemmen voor bij acht onthoudingen. Zij verwees naar het petitierecht als 'een essentieel mensenrecht zoals erkend in de grondwetten van talrijke landen' en zij verzocht de VN-lidstaten om het te overwegen wanneer na de Universele Verklaring ook een bindend internationaal mensenrechtenverdrag gebaseerd op die Universele Verklaring zou worden opgesteld.²² Dat verdrag werden er twee, het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, beide van 1966. Uiteindelijk werd het petitierecht verwezenlijkt onder de

vorm van Facultatieve Protocollen bij deze twee verdragen. Sindsdien geven de geaccumuleerde petitie bij de VN een betrouwbare indruk van de staat van de mensenrechten in de wereld.²³

Het radicaalste en meest omstreden idee van de Universele Verklaring was evenwel niet het recht op rechtshulp of het petitierecht, maar het recht van opstand. Zoals we zagen vond dit idee zijn weg naar de preambule van de Universele Verklaring. Dat is op merkwaardig omdat het minder radicale petitierecht dat lot niet was beschoren. Evenals dat petitierecht vloeit het recht van opstand tegen de tirannie van een regering voort uit de theorie dat regeringen zijn ingesteld met als voornaamste doel te verhinderen dat de rechten van hun burgers met de voeten worden getreden. Dit kernidee wordt ook als Artikel 21 in de Universele Verklaring vermeld: 'De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering.' De theorie houdt in dat overheden die niet reageren op klachten en tirannen die hun macht misbruiken en de mensenrechten niet respecteren of beschermen, kunnen worden omvergeworpen. Zij heeft in de loop van de geschiedenis onder verschillende gedaanten een grote rol gespeeld. Sinds de Oudheid waren de omstandigheden waaronder tirannenmoord gerechtvaardigd kon worden het voorwerp van politieke speculatie. Daarnaast vermeldde de twee belangrijkste achttiende-eeuwse mensenrechtenverklaringen het recht van opstand als een cruciaal principe in het contract tussen heerser en onderdaan. De tweede paragraaf van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring uit 1776 stipuleert:

[d] at steeds wanneer welke vorm van Regering dan ook deze doelen wil vernietigen, het het Recht van het Volk is om haar te veranderen of te verwijderen.²⁴

En Artikel 2 van de Franse Verklaring van de rechten van de mens en de burger uit 1789 verklaart:

Het doel van iedere politieke vereniging is het behoud van de natuurlijke en onvervreembare rechten van de mens. Deze rechten zijn de vrijheid, het bezit, de veiligheid en het verzet tegen onderdrukking.²⁵

Onder de vroege tegenstanders van een recht van opstand bevonden zich Omar Loutfi uit Egypte en Salvador López uit de Filippijnen, die dachten dat het voldoende was te vermelden dat mensenrechten beschermd moesten worden door een rechtsstelsel,²⁶ en Víctor Pérez Perozo uit Venezuela die geloofde dat een verwijzing naar het recht van opstand meer op zijn plaats

was in een aparte resolutie van de Algemene Vergadering van de VN.²⁷ Zoals we zagen, verkreeg 'opstand' anders dan in 1776 en 1789, in de Universele Verklaring dan ook niet het statuut van een volwaardig artikel, maar werd het een uiterste middel, een vage mogelijkheid, in de preambule. De overheveling naar de preambule geschiedde in mei 1948.

Toen kwam de verrassing. Op 12 oktober 1948 stelde de Cubaanse delegatie de overheveling van het recht van opstand naar de preambule weer ter discussie en deed zij het voorstel om het opnieuw op te nemen als een artikel in het operationele gedeelte met de volgende tekst: 'Elke persoon heeft het recht zich te verzetten tegen daden van onderdrukking of tirannie.'²⁸ Dit ontketende een heftig debat op 29 november 1948 – nauwelijks elf dagen voor de goedkeuring van de Universele Verklaring. De Cubaanse afgevaardigde Guy Pérez Cisneros verwees naar de negentiende-eeuwse onafhankelijkheidsstrijd van de Latijns-Amerikaanse landen.²⁹ In dezelfde lijn memoreerde de Franse afgevaardigde René Cassin 'de nobele principes van 1789 en ook de situatie die tijdens de recente gebeurtenissen [de Tweede Wereldoorlog, *adb*] was ontstaan.'³⁰ Volgens Cassin kon het recht van opstand evenwel enkel van toepassing zijn waar tirannie systematisch werd toegepast door een regime en niet dienen als een vrijbrief voor ongehoorzaamheid in geïsoleerde gevallen van misbruik. Voor Hernán Santa Cruz uit Chili was het recht van opstand de grondslag zelf van het bestaan van de democratische staat.³¹ Aleksandr Bogomolov uit de Sovjet-Unie zag een parallel tussen de Franse en de Russische Revoluties en verdedigde het idee van een recht van opstand.³² Ook Demchenko van de Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek sprak zijn steun uit.³³

Maar er was veel weerstand tegen het Cubaanse initiatief. De Argentijnse afgevaardigde Corominas wilde de rebellie-clausule uit de Universele Verklaring verwijderen en aan verdere studie onderwerpen.³⁴ Andere landen waarschuwden dat afzonderlijke personen het recht van opstand zouden zien als een willekeurig aan te wenden volmacht om het gezag te tarten. De afgevaardigde van de Verenigde Staten, Eleanor Roosevelt (weduwe van Franklin Roosevelt en voorzitter van de VN-Mensenrechtencommissie), vreesde dat een expliciet geformuleerde rebellie-clausule misbruikt zou worden met als doel wanorde, subversie of opruiing tegen een legitieme regering uit te lokken.³⁵ Weer anderen merkten op dat een opstand door haar onwettige natuur per definitie nooit een recht kon zijn. De Britse afgevaardigde Ernest Davies zei dat opstand een laatste redmiddel was dat alleen kon worden ingezet.

wanneer het wettelijke regime op het punt stond in elkaar te klappen, zoals het geval was geweest in vele landen na de inval van de nazi's; op die momenten was verzet niet alleen noodzaak maar ook plicht.³⁶

Hij dacht ook dat de erkenning van een recht van opstand 'het risico van aanzetten tot anarchie met zich mee zou brengen. Bovendien, hoe zou het mogelijk zijn om precies te bepalen waar onderdrukking en tirannie begonnen?'³⁷ Volgens hem zouden er grote problemen rijzen om te bepalen wie beslissen mocht wanneer een gegeven peil van onderdrukking omsloeg in systematische tirannie die een opstand kon rechtvaardigen. Kortom, de vrees voor misbruik van een recht van opstand was aanzienlijk.

Uiteindelijk werd er een compromis gevonden. Drie voorstanders van het idee – Cuba, Chili en Frankrijk – dienden op 30 november 1948 samen een wijzigingsvoorstel in met de strekking dat opstand in de preambule zou vermeld worden als een laatste redmiddel. Dat haalde het dezelfde dag nog met 25 stemmen tegen één (Zweden) met elf onthoudingen (inclusief het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten).³⁸ Daarnaast gaf de tekst van de paragraaf ook nog een recept om opstand te vermijden door prominent te verwijzen naar de algemene bescherming van de 'suprematie van het recht' – dat wil zeggen, de rechtsstaat.³⁹

In elk geval kwam het recht van opstand later niet meer voor in de twee Verdragen die uit de Universele Verklaring voortspuiten, noch als artikel noch in de preambule. Zonder twijfel speelde de Koude Oorlog een rol in de beslissing om de historische paragrafen uit de Verdragen weg te laten. De Universele Verklaring werd opgesteld in 1947–1948, toen de Koude Oorlog nog niet zijn toppunt had bereikt. Het formuleren van de Verdragen vond daarentegen plaats in 1949–1954 en zou pas definitief afgerond worden in 1966. De bijna identieke preambules van beide Verdragen werden zelf aangenomen in 1952, tijdens de Koreaanse Oorlog, een periode van internationale politieke spanningen.⁴⁰ In de twee Verdragen werd het recht om te rebelleren vervangen door de twee minder radicale garanties: het recht op rechtshulp en het petitierecht — in combinatie met de Facultatieve Protocollen die klachtenprocedures, inspectiebezoeken en rapportageverplichtingen instellen en reguleren.⁴¹ Dat werden de twee kanalen waarlangs de stem van de burger gehoord kon worden.

Nog een laatste punt. We kunnen veilig aannemen dat de Universele Verklaring, door wredeheden uit het verleden te veroordelen, ook mede het politieke regime van de dictatuur verwierp omdat zij een causaal verband tussen beide zag (zij sprak immers van 'tirannie en verdrukking' in één

ademtocht). Het zou daarom logisch zijn dat zij ook zou verkondigen dat democratie haar geprefereerde politieke stelsel was. Maar dat gebeurde niet. Al in 1945, tijdens de formulering van de preambule van het VN-Handvest, verwierpen de stichtende lidstaten van de VN een verwijzing naar het democratische principe. Om die reden waren de opstellers van de Universele Verklaring op hun hoede. Zij adopteerden weliswaar een principe van politieke democratie in het vermelde Artikel 21 ('De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering') maar zonder het meteen 'democratie' te noemen. Pas in Artikel 29 lieten zij als het ware terloops de term 'democratische gemeenschap' vallen.⁴² Kortom, de Universele Verklaring heeft een geprononceerde voorkeur voor democratie, formuleert het basisprincipe ervan en noemt het bij de naam, maar zonder de nadruk die verwacht kon worden.

Conclusie

Hoewel de Universele Verklaring expliciet naar het verleden verwijst, bevat zij geen enkele tijdaanwijzing. In plaats daarvan maakt zij subtiel gebruik van de voltooid tegenwoordige tijd ('geleid hebben', 'geweld hebben aangedaan'), de tijd die gebruikt wordt om te spreken over voorbijgebeurtenissen die nog steeds van belang zijn voor het heden of over gebeurtenissen die in het verleden aanvingen en nog steeds doorgaan in het heden. Als zodanig spreekt zij krachtige taal die continuïteit of minstens herhaling benadrukt. Een expliciete verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog had misschien voor de hand gelegen, omdat de Universele Verklaring tenslotte voortkwam uit het wereldwijde gevoel van 'nooit weer' na afloop ervan. Die verwijzing haalde de eindversie niet, met als voornaamste argument dat het nodig was om in een document van vermoedelijk historische waarde, zoals de Universele Verklaring, zulke tijdgebonden aspecten zoveel mogelijk te vermijden.

Het bij de opstellers sterk levende besef te werken aan een verklaring die tegen de tand des tijds moest bestand zijn en ook nog in een verdere toekomst kon gebruikt worden, confronteerde hen met haar potentieel historische invloed. Het maakte hen behoedzaam en filosofisch, geneigd om de langere termijn te zien en formuleringen te vermijden die na verloop van enkele decennia verouderd zouden lijken. De Universele Verklaring formuleerde haar kritiek op de wreedheden uit het verleden zo tijdloos mogelijk. Haar visie op de geschiedenis was abstract maar niet ahistorisch.

Noten

1. De Universele Verklaring telde zeven opeenvolgende versies. Ze staan alle in Mary Ann Glendon, *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York: Random House, 2002), 271–314. De hier gebruikte Nederlandse vertaling van de uiteindelijke tekst is de officiële, zoals te vinden op <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBV0001008&z=1948-12-10&g=1948-12-10>.
2. VN Doc. E/CN.4/SR.7 (31.01.1947). Alle hier geciteerde documenten van de Verenigde Naties (afgekort als VN Doc.) zijn te vinden in *The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires*, ed. William Schabas (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).
3. VN Doc. E/CN.4/AC.1/3 (4.06.1947).
4. Herbert G. Wells, *The Rights of Man* (Harmondsworth en New York: Penguin, [1940]). Zie ook Jan Herman Burgers, “The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century,” *Human Rights Quarterly*, 14 nr. 4 (november 1992), 464–470; Ali Smith, “Celebrating H. G. Wells’s Role in the Creation of the UN Declaration of Human Rights,” *The Guardian* (20.11.2015) (geraadpleegd 4.10.2019).
5. Franklin Delano Roosevelt, *State of the Union* (Washington 6 januari 1941).
6. VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.7 (17.06.1947).
7. Ibidem.
8. VN Doc. E/CN.4/AC.1/W.1 (16.06.1947).
9. VN Doc. E/CN.4/W.2/Rev.1 (18.06.1947). Zie ook Glendon, *A World Made New*, 176.
10. Voor het eerst vermeld in de conceptversie van het VN-Secretariaat als Artikel 29: ‘Eenieder heeft het recht, hetzij individueel hetzij met anderen, zich te verzetten tegen onderdrukking en tirannie.’ VN Doc. E/CN.4/AC.1/3 (4.06.1947). Deze formule werd overgenomen in de tweede conceptversie – die van Cassin – als Artikel 25 en uitgebreid: ‘Wanneer een regering de fundamentele mensenrechten en vrijheden op ernstige of systematische wijze met de voeten treedt, hebben individuen en volkeren het recht om zich te verzetten tegen onderdrukking en tirannie zonder hun recht op beroep bij de Verenigde Naties te verliezen.’ Zie VN Doc. E/CN.4/AC.1/W.2 (16.06.1947). Voor de discussie hierover, zie VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.8 (17.06.1947).
11. VN Doc. E/CN.4/82/Add.8 (6.05.1948).
12. VN Doc. E/CN.4/138 (15.06.1948).
13. Zie VN Doc. E/CN.4/SR.75 (16.06.1948) en VN Doc. A/C.3/SR.166 (30.11.1948) voor de discussie. Zie VN Doc. E/CN.4/148/Add.1 (18.06.1948) voor de nieuwe versie.
14. VN Doc. A/C.3/339 (15.11.1948).
15. VN Doc. A/C.3/351 (18.11.1948).
16. Schabas, ed., *Universal Declaration*, 2708, 2857, 2880, 2889, 2893, 2898–2899, 2908, 2910.
17. Schabas, ed., *Universal Declaration*, 2898–2899.
18. VN Doc. A/C.3/SR.167 (30.11.1948). Zie ook Albert Verdoodt, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l’homme* (Louvain: Wamy, 1964), 311–312.
19. Brian Farrell, “Does the Universal Declaration of Human Rights Implicitly Guarantee

De bijzondere geschiedenis van de historische paragrafen uit de UVRM

- a Right to Habeas Corpus?” *Human Rights Brief*, 16 (2008), no. 1, 2–5 (geraadpleegd 4.10.2019).
20. Zie, onder andere, het voorstel voor een artikel inzake implementatiemaatregelen en de Franse en Cubaanse wijzigingsvoorstellen hierbij, in VN Doc. A/C.3/306 (25.10.1948).
 21. Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origin, Drafting, and Intent* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), 303–307.
 22. VN Algemene Vergadering, Resolutie 217 (III), “International Bill of Human Rights – B. Right of Petition” in VN Doc. A/RES/217(III)) (10.12.1948).
 23. Antoon De Baets, “The United Nations Human Rights Committee’s View of the Past,” in *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, ed. Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczynska (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 29–47.
 24. “Declaration of Independence – In Congress, July 4, 1776: The Unanimous Declaration of the Thirteen United States of America,” tweede paragraaf (geraadpleegd 4.10.2019).
 25. “Déclaration des droits de l’homme et du citoyen de 1789,” Artikel 2 (geraadpleegd 4.10.2019).
 26. VN Doc. E/CN.4/SR.75 (16.06.1948).
 27. VN Doc. E/SR.215 (25.08.1948).
 28. VN Doc. A/C.3/261 (12.10.1948).
 29. VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948).
 30. Ibidem.
 31. Ibidem. Zie ook VN Doc. A/C.3/SR.166 (30.11.1948).
 32. VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948).
 33. VN Doc. A/C.3/SR.165 (30.11.1948).
 34. VN Doc. A/C.3/377 (29.11.1948).
 35. VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948), ook VN Doc. A/C.3/SR.165 (30.11.1948).
 36. VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948), ook VN Doc. A/C.3/SR.166 (30.11.1948).
 37. VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948). Anze Matienzo (Bolivië) wees eveneens op het risico van anarchie in VN Doc. A/C.3/SR.166 (30.11.1948). Ook Alan Watt (Australië) en Henry Carton de Wiart (België) stelden de vraag naar het begin van tirannie in VN Doc. A/C.3/SR.164 (29.11.1948).
 38. VN Doc. A/C.3/382/Rev.1 (30.11.1948) (tekst); VN Doc. A/C.3/SR.167 (30.11.1948) (stemming).
 39. De formulering ‘rechtsstelsel’ werd gewijzigd in ‘de suprematie van het recht’ (‘rule of law’ in het Engelse origineel, de rechtsstaat) op instigatie van de Britse delegatie: VN Doc. A/C.3/253 (11.10.1948). Een voorstel om aan het reeds geciteerde Artikel 21 het recht toe te voegen zich te verzetten tegen de regering binnen de grenzen van de wet, haalde het dan weer niet. Zie Morsink, *Universal Declaration*, 308–309.
 40. Voor achtergrond, zie Verdoodt, *Naissance*, 303–305, 312–313; Morsink, *Universal Declaration*, 12–20, 302–320; en Vratislav Pechota, “The Development of the Covenant on Civil and Political Rights,” in *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, ed. Louis Henkin (New York: Columbia University Press, 1981), 32–71.
 41. Het recht op rechtshulp in het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en

- politieke rechten (IVBPR), Artikel 2.3; het petitierecht in IVBPR, Artikelen 28–45, en Eerste Facultatieve Protocol. Deze rechten kunnen worden aangevuld met de misbruikclausule in IVBPR, artikel 5. Zie Manfred Nowak, *U. N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (tweede editie; Kehl am Rhein: Engel, 2005), 111–119. Ook Artikel 30 van de Universele Verklaring bevatte een misbruikclausule: ‘Geen bepaling in deze Verklaring zal zodanig mogen worden uitgelegd, dat welke Staat, groep of persoon dan ook, daaraan enig recht kan ontlelen om iets te ondernemen of handelingen van welke aard ook te verrichten, die vernietiging van een van de rechten en vrijheden, in deze Verklaring genoemd, ten doel hebben.’ Zie Morsink, *Universal Declaration*, 87–88.
42. Na een suggestie van de Australische delegatie werd “democratische staat” vervangen door ‘democratische gemeenschap.’ Zie Morsink, *Universal Declaration*, 64. Artikel 29.2 luidt: ‘In de uitoefening van zijn rechten en vrijheden zal een ieder slechts onderworpen zijn aan die beperkingen, welke bij de wet zijn vastgesteld en wel uitsluitend ter verzekering van de onmisbare erkenning en eerbiediging van de rechten en vrijheden van anderen en om te voldoen aan de gerechtvaardigde eisen van de moraliteit, de openbare orde en het algemeen welzijn in een democratische gemeenschap.’